

Jødernes Stilling i Middelalderen, betragtet fra den almindelige Handelspolitiks Standpunkt.

Af Prof., Dr. **W. Roscher.** Overs. af **R.**

De haarde Undertrykkelser og Forfølgelser imod Jøderne, som have plettet saa mangt et Blad i Historien, især i den senere Middelalders Historie, tilskrives i Almindelighed Samvirkningen af de to Faktorer: et despotisk Hierarkis Intolerance og et halvt barbarisk Folkelivs almindelige Raahed.

At begge disse to Faktorer vare tilstede, vil Ingen nægte. Men det er dog sikkert, at Paverne ved Jødeforfølgelser langt mere have holdt igjen end ophidset dertil. Dette tilstaar ogsaa den bekjendte jødiske Historiker Grätz beredvilligt, medens han fælder en alt andet end mild Dom over Alle dem, som han antager for Jødefjender. Derimod har den store Modstander af Pavedømmet, Kejser Friedrich II, ligefrem erklæret, at imperialis auctoritas har paalagt Jøderne perpetuam servitutum ad perpetuam judaici sceleris ultionem. Og endnu vigtigere er den anden Kjendsgjerning, at Jøderne i den første raaere Halvdel af Middelalderen i det Hele ere blevne bedre behandlede end i den anden ellers mere dannede.

Saaledes berømmer Grätz f. Ex. Karl den Stores

Jødevenlighed, som han navnlig tilskriver Handelsgrunde. De ofte gjentagne Kirkelove: at Jøderne ikke maatte ægte nogen Kristen, ikke holde kristent Tyende, ikke holde Maaltid sammen med Kristne, ere i det Mindste et Tegn paa, at der i Folket ikke herskede noget Nationalhad imod dem. Det berømte Skrift af Agabard: «De insolentia Judaeorum» beviser dog saa meget, at Jøderne under Ludvig den Fromme fandt en mægtig Hjælp hos denne Kejser imod den stedlige Intolerance. Forbudet imod at købe og udføre kristne Slaver, lægge Beslag paa kristne Tjenestefolks Søndagshøjtid og Fastestrenghed maa i det Mindste have været vanskeligt at gennemføre. Af Agobards øvrige antijødiske Bøger fremgaar, at hans ængstelige Bekymring for at holde Jøderne borte fra Samkvem med de Kristne, hidrørte fra den Fare, der var for, at enfoldige Kristne kunde blive forvildede ved Jødernes Praleri af deres Nedstamning fra Abraham og Profeterne, deres Gunst ved Hoffet, Rigdom o. s. v. Agobard fordrer seiv, at den jødiske Herre, som bliver tvungen til at frigive en Slave ved hans Daab, skal have hele Kjøbesummen tilbage. Under Karl den Skaldede truede det berømte Edictum Pistense af 864 den, som solgte urent Guld og Sølv, naar han var en Lydig eller Livegen med Pisk, og naar han var en Frigiven eller Jøde med Pengestraf. Endnu mere talende er Følgende: Paa Henrik II den Helliges Tid gik en Hertug Konrads Kapellan ved Navn Wecelein, over til Jødedommen, hvad der højlig fortørnede Kejseren, men led ikke anden Straf end en lærd Gjendrivelse. Et lignende Tilfælde fortælles om Hrabanus Maurus under Ludvig den Fromme. I de følgende Aarhundreder var vist et saadant Menneske blevet brændt. — Endnu under Henrik IV, altsaa umiddelbart før Kors-

togenes Begyndelse, var Rigmagten velsindet imod Jøderne. Henrik IV's Speierske Privilegium fra Aar 1090 fastsætter en højere Mandebod, nemlig 1 Pund Guld, for at saare en Jøde end Sachsenspiegel for at saare en Adelig, nemlig 9 Pund Sølvpenge. Sex Aar iforvejen havde Biskoppen af Speier endog erklæret det for en Æressag at have jødiske Medborgere. I dette Privilegium bliver det udtrykkelig tilladt Jøderne at erhverve al Slags Jordejendom og at holde kristne Tjenere, Ammer, Slaver, og indrømmet dem Handelsfrihed, Toldfrihed og egen Rettergang. Ligesom der allerede under Ludvig den Fromme nævnes jødiske Grundejere, saaledes tilhørte endnu længe efter Halvdelen af Staden Paris Jøderne.

Dermed skal det naturligvis ikke være sagt, at den første Halvdel af Middelalderen har været fri for enhver Mishandling af enkelte Jøder. Uretfærdighed har der desværre altid været til enhver Tid; men hvad vi paastaa er kun dette: at Jøderne hos de germanske Folk i den tidligere Middelalder som saadanne i alt Fald ere blevne behandlede meget bedre end i den senere. Dette finder ogsaa let sin Forklaring derved, at Jøderne dengang have tilfredsstillet en stor nationaløkonomisk Trang, som længe ingen Anden kunde tilfredsstille, nemlig Trangen til en velorganiseret Handelsforretning. De germanske og til dels ogsaa de romanske Folk følte allerede denne Trang, uden dog at være modne nok til ved egne Midler at kunne tilfredsstille den; medens Jøderne allerede dengang vare særlig skikkede dertil.

Det jødiske Folk, som ikke var mindre rigt paa aandelig Begavelse end noget andet Folk i Verden, havde dog under den strenge Mose-Lov i sin politiske Selvstændigheds Tid af alle Økonomiens Grene temmelig

ensidig holdt sig til Agerbrug og Kvægavl. Handelen forsmaaede man dengang desto mere, jo mere man frygtede aandelig Blanding med hedenske Naboer. At derved et i og for sig stort Naturanlæg blev dømt til at ligge ubenyttet hen, viser de saa nær stammebeslægtede Fønikieres Udvikling.

Efter Tabet af den politiske Selvstændighed, hvormed som bekjendt Jødernes Adspredelse til mange Lande staar i Forbindelse, blev Folkets Stilling til Handelen anderledes. Ewald slutter af Steder som Tobias I, 13, Jesaias 58, 3 ff., Esra 2, 65, at Jøderne allerede under den asyriske Landsforvisning med Held have lagt sig efter Handel og andet Lignende. Snart ere Mange af dem maaske dragne mod Vesten efter Fønikiernes Forbillede, saaledes som Stederne hos Jeremias (31, 10; 26, 21 fg.) og et Afsnit af Jesaias-Bogen lader formode. Under Alexander den Stores Efterfølgere finde vi jødiske Kolonier i de vigtigste Handelspladser i Lille-Asien og Grækenland, saaledes som det da navnlig bliver fortalt, at de asiatiske Jøder før Mithridates's Overfald havde bragt deres Kapitaler i Sikkerhed paa Øen Kos. I Ægypten regner Philo ikke mindre end én Million Jøder; navnlig vare de to af Alexandrias fem Kvarterer jødiske. At disse ægyptiske Jøder ikke blot dreve Agerbrug, men ogsaa Handel og Næringsdrift, vilde i og for sig være sandsynligt, men det forsikres udtrykkeligt af Philo, og Josephus tilskriver dem endog en af Staten overdraget Opsigt over Nilskibsfarten. Den romerske Jødemenighed begyndte sikkert allerede før Pompejus's Triumf; thi ellers vilde det være vanskeligt at forstaa, hvorledes Cicero allerede 59 f. Chr. kunde tilskrive de i Rom tilstedeværende Jøder saa stor Indflydelse paa Folkeforsamlingerne, ganske vist

ikke blot formedelst deres Antal, men ogsaa formedelst deres faste indbyrdes Sammenhold. Eller hvorledes Herodes's Gesandtskab til Augustus kunde ledsages af over 8000 i Rom bosatte Jøder. Kejser Claudius ansaa det for farligt at gennemføre Beslutningen om at fordrive Jøderne fra Rom paa Grund af deres store Antal. Efter Strabo var det ikke let paa hele Jordens Kreds at finde et Sted, som ikke havde optaget Jøder, og Josephus spørger: «Hvor er der et Folk paa Jorden, iblandt hvilke ikke nogen Jøde har nedsat sig?» At Flertallet af dem levede af Handel og Industri, er ikke tvivlsomt.

Dog var denne Adsplittethed paa en vis Maade forbunden med den mest storartede Concentration. Saaledes var der i Jerusalem, hvorhen utallige Jøder og Trosfæller strømmede sammen til Paaskefesten, 380 Synagoger for de udenlandske Jøder. Og naar Cicero klager over, at der aarlig gaar saameget Guld ud af Italien og alle Provinser til Jerusalem, saa er dette betegnende for den merkantile Side af alle Jøders nationale Sammenhold.

Man har sammenlignet Folkevandringen med Syndfloden, saaledes at den kristelige Kirke lignes med Noahs Ark, der i det Mindste har reddet saa Meget af den gamle Kulturs enkelte Grene, at det kunde forplante sig. Saa sandt dette er med Hensyn til de højere Livsretninger, saa har man dog med Hensyn til de mellemliggende og lavere Livsretninger behøvet nogle andre Broer for at muliggjøre de antike Dannelseselementers Overgang til de nyere Folk. Men nu Jødedommen, hvis mærkværdige Forening af Sejghed og Bøjelighed satte et helt Folk i Stand til næsten uforandret at haandhæve sin Nationalitet, sin Religion, sit Sprog, sin Ret og sin samlede Kultur! Hvilke uhyre Forandringer ere derimod alle øvrige Be-

boere af Italien, Gallien, Spanien og Britannien, ligesom ogsaa Alpe- og Rinlandene under Folkevandringen, hvorved de vel i det Væsenlige bleve opfriskede og fornyede, men endnu mere satte tilbage i Alt, hvad man kalder Kultur! Saaledes er jo f. Ex. hele den tidligere Middelalder med Hensyn til Kommunikations- og Transportmidler et umaadeligt Tilbagefald i Sammenligning med den senere Oldtid, som mere ligner vor Nutid. Desto mere velkommen maatte Jødernes Handelstjeneste være for de nyere Folk. Det er visselig ikke noget Tilfælde, at f. Ex. i Nedresachsen Handelens Tilblivelse er samtidig med Jødernes Optræden, saaledes som Schau-mann har eftervist det. Foruden deres Monopol paa de til Handelen nødvendige Kundskaber, Forretningsdygtighed og Kapitaler, bleve de ogsaa ved deres ligesaa faste som storartede Sammenhold hjulpe frem igjennem kristelige og muhamedanske Riger, en Fordel, som man vel ogsaa i mindre Maalestok kan iagttage ved andre religiøse Mindretal, og hvorpaa f. Ex. de franske Huguenotters og Kvækernes Kjøbmandsheld for en stor Del har beroet.

Navnlig tre store Fremskridt have de nyere Folk Jøderne at takke for.

I. Indførelsen af Kapitalrenten, uden hvilken man ikke kan tænke sig nogen højere Udvikling af Krediten, ja ikke engang af Kapitaldannelsen og Arbejdsdelingen.

II. Udviklingen af Retsgrundsætningen om Beskyttelse af Ihænde-haverpapirer. — Vare begge disse Fremskridt tildels kun en Gjentagelse af, hvad Grækernes og Romernes højt kultiverede Tid allerede kjendte, saa er

III. Vexlens Opfindelse at betegne som en verdenshistorisk Begivenhed, thi Vexlen er et Redskab, der næsten har samme Betydning for Pengeomsætningen, som Jærnbanen for Vareomsætningen og Telegrafen for Nyhedsomsætningen. Mærkværdig nok findes der allerede i Talmud en ganske klar Forestilling om Ihænderhaver-Papirer, og ligesaa mærkværdig er det, at den ældgamle Bog Tobias taler om Gjældsfor skrivinger, som spille en betydelig Rolle i den internationale Omsætning mellem hinanden ubekjendte Personer. —

Igjennem Aarhundreder har Jøderne næsten været kjøbmandsmæssige Formyndere for de nyere Folk, til Nytte for dem og ikke uden Anerkjendelse af denne Nytte. Men ethvert Formynderskab bliver byrdefuldt, naar det vil vare længere end Myndlingens Umodenhed; og saaledes som nu Menneskene engang ere, frigjøre Folkeslag sig kun igjennem Kampe fra andre Folkeslags Formynderskab. Jødeforfølgelserne i den senere Middelalder ere saaledes for største Delen et Produkt af Handelsmisundelsen og staa i Forbindelse med den nationale Handelsstands første Opblomstring*).

I Tyskland skete som bekjendt den første store Jødeforfølgelse i Aaret 1096, hovedsagelig i de Egne, hvor Byvæsen og Borgerskab tidligst modnedes, saaledes som i Rineggen. Men ogsaa bortset fra saadanne voldsomme Udbrud har den grusomme Intolerance varet Aarhundreder igjennem, og Rigsgrundloven, den gyldne Bulle, opfører

---

*) Det er af typisk Betydning, at det første store Selskab i England for udenlandsk Handel, Merchants Adventurers, blev grundet 1296, altsaa under den samme Konge, som havde fordrevet Jøderne.

Kurfyrsternes Jøderegale ved Siden af deres Bjerg- og Toldregale!

Hvor den nationale Borgerstand og Kjøbmandsstand udviklede sig tidligere eller senere end paa Korstogenes Tid, der ere ogsaa Jødeforfølgelserne regelmæssig udbrudte tidligere eller senere. Saaledes mener f. Ex. Grätz, at Byzantium har været Udgangspunktet for alle Jødeundertrykkelser i Middelalderen. I Byzantium afbrødes Kulturoverleveringen fra Oldtiden aldrig fuldstændig, og denne Stad var i hele den tidligere Middelalder Kristenhedens første Handelsplads. I Italien, det først modne af de vestlige Folk, omtales allerede fra 855 en stor Jødefordrivelse, efterat det 5 Aar tidligere var blevet forbudt at lade jødiske Embedsmænd udøve Beskatnings- og Dommermyndighed over Kristne. 945 forbød Venetianerne deres Skibskaptejner at tage jødiske Passagerer med, hvad der dog tydeligt røber Handelsmisundelse som deres Bevæggrund. Det sydøstlige Frankrig, som har udviklet sig tidligere end det nordlige, var allerede i det 6te Aarhundrede mere fjendlig sindet imod Jøderne, ligesom der ogsaa senere har fundet særdeles tidligt organiserede Jødeforfølgelser Sted i Bezières og Toulouse. Vi minde om den skandaløse Historie, at en Jøde ved hver Paaskefest offentligt fik et Ørefigen, indtil Aar 1018 den fanatiske Uddeler af dette slog den ulykkelige Jøde ihjel!

Paa den anden Side har det østlige Tyskland meget længere behøvet Jødernes middelalderlige Handelsarbejde og netop derfor ogsaa skaanet dem meget længere. I Stendal fik saaledes 1297 enhver Jøde, som havde en Formue paa 10 Mark Sølv, Borgerret. 1204 fandtes der jødiske Grundejere i Schlesien. I Slutningen af det 13de Aarhundrede var en Jødes Ed ved Domstolene i Schweidnitz

og Glogau ligesaa gyldig som en Kristens. Ingen Kristen blev antagen som eneste Vidne imod en Jøde, og Jøderne stode umiddelbart under Hertugens Jurisdiktion. Gjorde en af dem Nødraab om Hjælp, og de kristne Naboer ikke hjalp ham, saa blev disse straffede med en Bøde af 30 Mark. For at bagtale en Jøde for Kristenmord var der den samme Straf, som vilde have truffet Jøden, hvis Beskyldningen var bleven bevist. Man ser heraf, at den offentlige Mening allerede var smittet af Jødehadet i det vestlige og mellemste Tyskland, men Øvrigheden gjør endnu Modstand mod Sygdommens Udbrud! I Wien befalede Konciliet af 1267, at Jøderne skulde betale $\frac{1}{10}$ af deres Agre etc., de kunde altsaa eje Jord*). — Gaa vi endnu videre mod Østen, saa er det bekjendt, hvorledes de polske Konger formelig have indkaldt Jøderne i Landet for at danne et Slags Borgerskab imellem Adel og Bønder, hvilket vilde være mindre farligt for Staten end de tyske Indvandrere. Man ved jo, hvor sildigt og vanskeligt der i de slaviske Folk overhovedet formaar at udvikle sig en egen, ægte, national Borgerstand! Vel have Jøderne i Polen, hvor de ere blevne talrigere end i noget andet Land, endnu ikke kunnet smelte sammen med Folkets Hovedmasse, og ere maaske endog en af de mægtigste Hindringer for Udviklingen af et nationalpolitisk Borgerskab. Allerede det af Boleslaus 1264 givne af Casimir den Store 1334 bekræftede og Casimir den IV 1447 fornyede Privilegium tillader udtrykkelig Jøderne at benytte det samme Bad, som de Kristne, og at beholde

---

*) Da Maria Theresia 1746 vilde fordrive Jøderne fra Bøhmen, gjorde Statholderen Indsigelse derimod med den Indvending, at der blandt Prags kristne Beboere neppe var 2 eller 3 middelmaadige Kjøbmænd.

og arve de dem tilfaldne Adelsgodser. Heller ikke skulde de nogensinde stilles for en gejstlig Domstol. At de i Polen allerede nedsatte tyske Kjøbmænd og Haandværkere hørte til de ivrigste Modstandere af disse Privilegier, er forstaaeligt. — Særdeles godt behandlede Jøderne af de ottomanske Sultaner, som endog have taget fremmede Jøder i deres diplomatiske Beskyttelse. Ja, Bajazet I blev endog meget glad, da de fra Spanien fordrevne Jøder toge deres Tillflugt til ham; og tilvisse vare de Tyrkerne mindre upaalidelige Undersaatter end Grækerne og Armenierne, som de traadte i Stedet for.

Skjønt Jøderne i mange Lande havde maattet trække sig tilbage fra Varehandlen for de nationale Kjøbmænds Misundelse, saa have de dog endnu i lang Tid haandhævet Overvægten i den saakaldte Pengehandel eller Bankierforretning, og f. Ex. Erkebispfen af Cøln lovede dem da ogsaa ikke at tillade Andre end dem at tage Rente af Laan. Denne Kjendsgjerning lader sig forklare af, at en saadan Pengehandel regelmæssig modnes senere end Varehandlen; den trænger i en særlig Grad til den internationale Forbindelse; hvortil kommer, at næsten alle højt udviklede Handelsfolk pleje at trække sig tilbage til Pengehandlen med deres store Kapitaler, naar de i Varehandelen begynde at overfløjes af yngre Rivaler. Da Jøderne gjorde dette, viste det Mislige sig snart: til de øvrige Grunde eller Paaskud til Had imod dem kom nu ogsaa Modsætningen imellem Skyldnerne og Kreditorerne, imellem Pauperismen og Kapitalismen. Mange Jødeforfølgelser i den senere Middelalder, i hvilke det fornemlig kom an paa at tilintetgjøre deres Gjældsbreve, maa opfattes som barbariske Kreditkriser, som en middelalderlig Form af, hvad der nutildags kaldes social Revolution.

Man kjender Sagnet om den evige Jøde, der som en Hævn for en ubetydelig Fornærmelse forbandes af Ham, som efter Historiens ægte Kilder selv paa Korset har bedt for sine Mordere! Dette gyselige Sagn er en Personifikation af det jødiske Folks almindelige Skjæbne efter Jerusalems Ødelæggelse i Forbindelse med dets flerehundredaarige Bissekræmmervandringer og dets fortrykte Hjemløshed i den senere Middelalder. Men netop derfor kunde det ogsaa først i den senere Middelalder finde rigtig Anklang. Det synes først at være bleven omtalt i det 13de Aarhundrede af Mathæus Paris.

Forøvrigt har de nyere Folks nationale Borgerstand paa det højeste Kulturtrin rigeligt søgt at gjøre deres middelalderlige Uret imod Jøderne god igjen. Jødernes nyere Frigjørelse har navnlig fundet Modstandere i de Klasser, som i Middelalderen allermindst vare tilbøjelige til Jødeforfølgelser, nemlig iblandt Adelen og Gejstligheden; medens den egenligt er udgaaet fra Borgerstanden. I Italien f. Ex., som allerede henimod Slutningen af Middelalderen industrielt, politisk og literært havde naaet en Kulturhøjde, som Hollænderne først naaede i det 17de Aarhundrede, og de fleste andre evropæiske Folk først i det 18de og 19de, finde vi, at mange Stæder allerede i det 15de afgjort begunstigede det jødiske Bankierherredømme, at Kong Ferdinand af Neapel endog ophøjer en jødisk Livlæge i Adelsstanden, og at det selskabelige Samfund saa godt som slet ikke tager noget Anstød deraf. Ligesom Cromwell tillod, at de under Edvard I fordrevne Jøder kom tilbage, saaledes var ogsaa Holland i sin Blomstringstid Tolerancens klassiske Land for Jøderne. Den Indflydelse, som Revolutionerne 1789 og 1848, ligesom tidligere allerede den tyske Literaturs Blomstring

efter Lessing og Herder, have udøvet paa vort Emne, er for bekendt til, at vi skulle opholde os derved. —

Det her betragtede Fænomen har sine Analogier hos mange Folk: De lade i Begyndelsen deres Handel besørge af et fremmed, højere kultiveret Folk, men siden, modnede, ofte under heftige Kampe, søge de at emancipere sig fra et saadant Formynderskab. Man kan virkelig her tale om en historisk Lov.

Vi tænke navnlig paa Fønikiernes Stilling ligeoverfor Grækerne. Allerede i Homers Tid maa Handelen i Grækenland have været temmelig stor, saaledes som den i hans Skildringer af det græske Liv beskrevne Luxus og anselige Skibsfart viser. Men der gaves endnu ikke nogen national Kjøbmandsstand. I Almindelighed bragte den store Landbesidder eller byttebelæssede Krieger selv sine overflødige Produkter til Markedet og indkjøbte selv sine Fornødenheder. Saa agtet Sørøveren end var, saa gjaldt det dog, selv hos et idealiseret Søfolk som Fæakerne, for en Fornærmelse, naar man tiltalte en Fremmed som Kjøbmand. Kjøbmændene af Faget ere for Homer regelmæssig Udlændinge, nemlig Tyrrhener, Tapkier, men ganske i Særdeleshed Fønikier og de med Fønicien i Forbindelse staaende Kretenser og Lemniere; ligesom jo ogsaa de finere Erhvervsagre, som Homer omtaler, mest ere fønikiske (eller ægyptiske). Fønikierne anlagde helst deres Handelsfaktorier der, hvor en Bugt ind i Landet fortil blev spærret af en Ø. Hvor de ikke besad faste Faktorier, blev de vel liggende et Aar i samme Havn for at sælge deres Ladning i Smaapartier og tage Fragt med tilbage. Man udstillede Varerne enten simpelthen paa Strandbredden eller under Telte, hidlokkede Kjøberen ved

Trompetskrald eller gik bissekræmmermæssig ind i Bølgeligerne. Navnlig besørgede Fønikierne Slavehandelen, som i den internationale Omsætnings Begyndelse spiller en saa stor Rolle.

Hvor skjævt Grækerne trods alle saadanne Tjenester saa til de fønikiske Kjøbmænd, fremgaar af de Betegnelser: «Forslagne», «Bedragere, som gjøre Menneskene meget Ondt», som tillægges dem. Paa den Tid, da Hesiods Historie blev skrevet, maa Grækernes egen Handel allerede være begyndt. Hesiod omtaler Handelsskibsfarten som et meget fordelagtigt Erhverv og kjender en Mængde kjøbmandsmæssig tekniske Ord. I Mellemtiden maa Grækerne have befriet sig fra det fønikiske Handelsformynderskab, men vistnok under lange Kampe, hvoraf der er blevet et dybt Indtryk i Sagnhistorien. Vi minde om Zeus Laphystios's Dyrkelse i Jolkos, Thessaliens Havn; om Medeadyrkelsen med dens Børneofre og Hierodulerne i Korinth; om Theseus Kampe med den fra Kreta kommende Marathonensiske Tyr, med Minothaurus og med Amazonerne, hvoraf Athenienserne saa længe vare stolte. Selv i Sagnet om den trojanske Krig kan man skimte saadanne Erindringer.

Af andre Fænomener fra Oldtiden, som kunne føres tilbage til den samme Lov, fremhæve vi her kun tre.

Efter Herodots Skildring var Lydierne paa Kræsus's Tid de fleste forasiatiske Folk, navnlig Perserne, langt overlegne i Kultur, ikke blot ved deres berømte Penge- og Rigsdom, men ogsaa ved deres Vindskibelighed, Luxus og talrige Opfindelser; men rigtignok ogsaa i Henseende til den Slaphed i Sæderne, som saa ofte vansirer den højere industrielle Kultur. Herodot forsikrer, at de vare de første af alle bekjendte Folk, som prægede Guld- og Sølvmonter

og dreve Smaa-handel (vel navnlig Handel med Levnetsmidler). Da Cyrus havde underkastet sig dem, forbød han dem at bære Vaaben, men befalede dem derimod, at de skulde opdrage deres Sønner til Musik og Handel, for derved at blødgiggjøre dem. I Virkeligheden have de siden den Tid forandret hele deres Levemaade. Saaledes fortæller Xenophon i sin Historie om den yngre Cyrus et meget interessant Exempel paa, hvorledes de senere ikke mere spillede en Rolle i den persiske Hær som Krigere, men som Leverandører og Marketendere.

De græske Kolonister paa det sorte Havs Nordkyst have længe besørget Skythernes Handelssager, rigtignok hyppigt afbrudte af Beboernes Barbari. Da Geterne havde ødelagt Oebia, klagede Skytherne over, at de saa uundværlige græske Kjøbmænd nu aldrig mere vilde komme til dem. De maatte derfor allerede i deres egen Interesse ønske Stadens Gjenopbyggelse, saaledes som Dio Chrysostomus fortæller i sin Borystheniske Tale.

Hvad endelig Romerne angaar paa den Tid, da deres industrielle Kultur var paa sit Højdepunkt, da var f. Ex. Antallet af deres Kjøbmænd i Numidien og Mauritanien saa stort, at Staden Cirta under den Jugurthiniske Krig hovedsagelig kunde forsvares af disse. Paa Tiberius's Tid finde vi ogsaa i den sydtyske Kong Marbods Hovedstad romerske en Gros- og Detail-Handlere, som havde nedsat sig der.

Blandt de nyere Folk frembyde Italienernes levantinske Handelsfaktorier i Middelalderens sidste Aarhundrede ingen Analogi for vort Emne.

Derimod maa vi nævne, hvad Venetianerne opnaaede i Konstantinopel under Muhamed II. Alle disse Privilegier, der opnaaedes, kunne maaske tildels hidrøre fra Sultanens

Uvilje imod Genueserne, som saa heltemodigt havde understøttet det byzantinske Rige i dets Dødskamp; men for største Delen skriver deres Tilblivelse sig dog fra den Indsigt, at Tyrkiet som Stormagt trængte til Handelen, men endnu ikke var modent nok til at danne en national Handelsstand. Noget Lignende gjælder om de italienske Handelskolonier paa det sorte Havs Nordkyst, af hvilke f. Ex. Kaffa i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede talte 21,000 Huse og i Midten af Aarhundredet næsten ligesaa mange Indbyggere og Rigdomme som Genua selv. Tartar-kanen tog Italienerne med paa Raad ved Udnævnelsen af Statholderen; og deres Dommere havde ogsaa indenfor en vis Grænse Jurisdiktion over deres egne Undersaatter. Rigtignok ophørte Alt dette, da Osmanerne 1475 erobrede Staden.

Paa en glimrende Maade have Nord- og Mellem-italienerne gjort deres større Handelsmodenhed gjældende i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, hvor saa mange af dem som Pengehandelsmænd udbredte sig til de nordligere liggende Lande. Dette er Grunden til, at der er kommet saa mange italienske Handelsord ind i de nordlige Landes Sprog, og forklarer mange Gadenavne, saasom Lombard-Street i London o. s. v. I Köln begynder Lombardernes Nedsættelse fra Aar 1300, og i England, hvor de nationale Kjøbmænds Misundelse ikke mindre ramte dem end Jøderne, fordrede Staden London 1289 rentud Lombardernes Fordrivelse. Men Kong Edvard I, netop han, som havde fordrevet Jøderne, afviste dette med den Bemærkning, at de fremmede Kjøbmænd gavnede Rigets Store. I Frankrig bleve de ved Ludvig X's Edikt 1315 stillede lige med Borgerne i de fire vigtigste Stæder,

og deres Afgifter bestemt regulerede; men i andre Stæder kunde de rigtignok kun drive Handel paa Aarsmarkedet.

Af de talrige Hanseatiske Faktorier have de i England og Nederlandene ingen Betydning for os, fordi disse Lande stod paa samme Kulturtrin som — og Flandern endog paa et højere Kulturtrin end — Nordtyskland. Men for Skandinaverne og det baltiske Havs Østkyst have Hanseaterne længe været Handelsformyndere, medens Centralisationen endog bestandig blev stærkere og Agenternes Afhængighed af Øvrigheden hjemme bestandig større. Kjøbmændenes oprindelige Uafhængighed, forsvandt efterhaanden saaledes, at Hansa'en mere og mere kom til at styre de paagjældende Landes Handel. Det viste sig, at et fremmed Folks merkantile Formynderskab, naar det ikke bliver afrystet, tilsidst kan føre til Underkuelse. Derfor bestræbte Landsøvrighederne sig allerede tidligt for at forhindre de fremmede Formyndere fra at fæste altfor dybe Rødder. Hakon Magnussen i Norge forbød Hanseaterne 1297 al Bissekramhandel, og 1348 bleve de udelukkede fra ethvert Samkvem overhovedet med Steder Nord for Bergen. Og selv i Bergen, hvor deres store Faktorium laa, var Beboerne dem oprindelig aldeles ikke gunstig stemte. Saaledes holdt Byraadet strængt paa, at der ikke blev solgt dem nogen Grund, og at der ikke tilstodes dem noget Lejemaal paa mere end nogle Uger. Først da Fribytteren Barthel Vot havde brændt Bergen, laante Hanseaterne Borgerne Kapital til at gjenopbygge den, fik derpaa Byggeplads til Pant og udvidede sig nu mere og mere. De norske Konger have ligesom de danske mere end en Gang forgjæves gjort Anstrængelser for at befri sig for Hanseaternes Handelsovervægt, endog ved Krig, saaledes som endnu Kristian II i Begyndelsen af

det 16de Aarhundrede, indtil det endelig lykkedes for det nationalt styrkede Rige i den 2den Halvdel af Aarhundredet. — For at frigjøre sig fra de preussiske Kjøbmænd op-hævede Lithauerne saaledes deres Nedsættelsesret, for-mente dem at drive Handel med Andre end Borgerne i Kowno, og udviste 1444 endog de preussiske Sprog-lærere.

I det 16de Aarhundrede hvilede det Handelsforlig, som Ivan IV sluttede med Dronningen af England, ligefrem paa den Tanke: først at indføre et højere dannet Folks Handelsformynderskab, som Skandinavien med Rette lige havde afrystet, til Held for det daværende Rusland. En saa vidtskuende Hersker som Iwan maatte sige sig selv, at Englænderne med deres Adgang over Archangel vilde være mindre politisk farlige for Rusland end Tyskerne, hvis Brohoveder i Pskow og Nowgorod havde givet begge hans Forgjængere og tildels endog ham selv saa stort Anstød.

Der findes fremdeles i Asien tre Nationer, som have en lignende Betydning for en udstrakt Kreds af Nabofolk, som Jøderne i vor Middelalder.

Der er nu for det Første Armenierne. De be-sørge Pengehandelen i hele Nordasien, og i Forindien yde de Briterne god Handelstjeneste. I Persien og Ægypten etc. vare og ere de endnu tildels Statsbankiers; i det sydlige Rusland, ved Nedre-Donau og i Turkestan en-gros-Handlere. Det minder om Jøderne, at de i deres oprindelige Hjemstavn overvejende drev Agerbrug og Kvægavl, og i Udlandet Industri, Handel og Pengeforret-ninger; ligeledes at de anse deres Sprog for det ældste i Verden siden Noah. Deres merkantile Stilling staar vist i Forbindelse med, at deres Land er et Slags forasiatisk

Schweiz, som ved sin Alpenatur næsten tvinger til periodisk Udvandring, ligesom ogsaa Adelens Ubetydelighed og den lokale Selvregerings Betydning minder om Schweiz. Hertil kommer desuden, at Armeniens Kultur, ligesom Jødernes, næsten uden Afbrydelse er overleveret fra Oldtiden. Schweizerne have i deres Nabolag Lande paa samme Kulturtrin, som de selv; men Armeniernes Nabolande ere meget raaere.

Banianerne, en indisk Kaste, beherske og har i mer end 1000 Aar behersket en stor Del af den indiske Handel, ligesom ogsaa Handelen paa Mozambik og paa Kysten af Gardafui til Babelmandeb. De laane Imanen af Oman Kapital til hans Kjøbmandsforetagender imod at faa hans Domæner og Told i Forpagtning. Perlehandelen er næsten ganske i Hænderne paa disse Folk, af hvilke der 1835 i Maskat omtrent var 1500 uden al kvindelig Omgang, hvorfor de for det Meste igjen vende hjem efter 15—20 Aars Ophold. De kunne kun udøve deres Gudstjeneste i Stilhed og maa, naar de fortrædiges af Araberne, i Stedet for Blodhævn kun fordre en Bøde, men spille hyppigt svigagtig Bankerot, hvorfor de Bedragne da atter hævne sig ved Prygl. I Yemen maa de som Kjendetegn bære en særegen Dragt. Selv i Mekkas Havn Dschidda ere de fleste Bankiers Banianer; og deres merkantile Betydning viser sig bedst deri, at deres Sprog er blevet det almindelige Handelssprog (*lingua Franca!*) paa de arabiske Søpladser. Man vil saa meget lettere forstaa det Hele, naar man ved, at Banianer-Kasten selv i Ostindien i umindelige Tider har haft en lignende Stilling.

Hvad endelig Kineserne angaar, da ere de udbredte over hele det sydøstlige Asien. I Jawa, hvor der 1857 var 276,946 af dem, ere de Bankiers, Skatteop-

krævere og Bjergværksforpagtere. Paa Banka ere de Hovedentreprenører og Arbejdere i Tinbruddene, paa Borneo i Guld- og Diamantbruddene og drive ved Siden deraf desuden Haandværk og Handel. Ligeledes i Anam og Siam, hvor der skal leve $1\frac{1}{2}$ Million af dem, og hvis Hovedstad er halvt befolket af Kinesere. Overalt danne de gjerne Mellemmænd mellem Malayerne og Evropæerne, love vel hine højere Priser for deres Produkter, end de fordre af disse, men holde sig selv ved Vægtskaalen («die Wage sprechen lassen») mer end skadesløs for Differensen. Dertil kommer deres behændige Forslag og Prutten, hvortil Evropæerne ikke have Tid! Deres strænge Afsluttedhed fra andre Befolkninger og deres faste indbyrdes Sammenhold, ofte i edsvorne Korporationer, gjør dem ikke blot økonomisk stærke, men tillige ikke ufarlige i politisk Henseende ligeoverfor Regeringerne. — For at forklare disse mærkværdige Forhold, maa man ikke alene anføre den store Overbefolkning i saa mange kinesiske Provinser og den heraf følgende stærke Udvandringsdrift, der alligevel er forbunden med en dybt rodfæstet Vedhængen ved Fædrenejorden; men tillige det kinesiske Folks ældgamle, høje Kultur. Intet er urigtigere end den vidt udbredte Anskuelse, at Kineserne ere «udannede». De ere meget mere, paa Grund af et ikke ringe, men højst ensidigt Naturanlæg, et i høj Grad overdannet Folk, som snarere befinder sig i Nationernes Oldingealder end Barnealder. Fra Giov. Botero til Fysiokraterne have de betydeligste evropæiske Statslærde set op til dem, og en Mand som Leibnitz troede at sige Franskmandene noget Behageligt, da han kaldte Frankrig det evropæiske Kina, og Kina det asiatiske Frankrig. I Virkeligheden ere mange af de vigtigste kinesiske Ejendommeligheder Karikaturer af den

høje Kulturs sædvanlige Fænomener, et advarende Exempel for os Evropæere og Kristne om, hvortil en ensidig Udvikling og Overvurdering af Forstanden, af det umiddelbart praktisk Nyttige, af den ydre Ro og Orden og af Centralisation og Politi kan føre.